Erdal AKSOY, Afro-Türkler: Etnik Köken ve Kimlik, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019, ISBN: 978-605-196-270-2, 207 sayfa.

Dr. Zeynep Serap TEKTEN AKSÜRMELİ*

Aksoy'un "Afro-Türkler: Etnik Köken ve Kimlik" başlıklı kitabı, İzmir merkez Konak ilçesi Eşrefpaşa, Çimentepe, İkiçeşmelik ve Ballıkuyu mahallelerinde, Karabağlar ilçesinde, Torbalı ilçesine bağlı Subaşı beldesi, Naime ve Tulum köylerinde, Tire ilçe merkezinde ve Tire'ye bağlı Yeniçiftlik köyünde, Bayındır ilçesine bağlı Hasköy ve Çırpı yerleşim birimlerinde, 30 kaynak kişi ile yapılan nitel araştırma sonucu elde edilen verilerin, yorumlamacı sosyal bilim yaklaşımıyla ele alınmasıyla yazılmıştır.

Kitap, kölelik kurumunun kaynakları, nedenleri ve Afrika kökenli kölelerin sayıca fazlalığının nedenlerini açıklayan oldukça geniş bir literatür taramasını içermektedir. Bu kısım, köleliğin insanlık tarihindeki seyrini okuyucuya sunmasının yanında Osmanlı Devleti'nde ve İslam'da köleliğin yasal statüsünü, kaynaklarını, Osmanlı toplumsal ve ekonomik hayatındaki kölelik olgusunun ayırt edici özelliklerini incelemiştir. Kitapta, Osmanlı kentlerindeki saray ve konaklarda ev hizmetinde ve Bursa gibi kentlerde sanayide ihtiyaç duyulan köle emeğinin, Osmanlı'nın temel ekonomik üretim sürecinde önemli bir rolde olmadığının ortaya konmasıyla, Osmanlı'da köleliğin, kölelik dendiğinde ilk akla gelen Amerika'dan nasıl farklılaştığı ele alınmıştır.

Aksoy'un saha araştırması için İzmir bölgesinde yaşayan Afro-Türkleri seçmesinin birkaç temel nedeninin bulunduğu anlaşılmaktadır: Osmanlı Devleti'nin tarihinde Batı Anadolu'nun Afrikalı köleler ve azatlı köleler için bir merkez olduğu kitapta yapılan yoğun literatür taramasıyla belgelenmiştir. Özellikle Aydın-İzmir bölgesi en az dört kuşaktır barındırdığı Afrikalı nüfusu ile dikkat çekmektedir. Afrikalı nüfusunun bu bölgede yoğunlaşmasının nedenlerini literatür bilgisiyle destekleyen Aksoy, iki ana nedene yoğunlaşmıştır: İlki, İzmir bölgesinde 19. yüzyılın ikinci yarısında artan yabancı yatırımcıların çiftlikleri ve bu çiftliklerde yapılan büyük ölçekli tarımda kullanılmak üzere işgücüne duyulan ihtiyaçtır. 1857'de Osmanlı'da köle ticaretinin kaldırılması ve esir tacirlerine karşı önlem alınmasını içeren fermanın yayımlanması ile Osmanlı Devleti'nde köleliğin kaldırılmasına dair ilk büyük adımın atılmasına ve bu karar ile Ferman yayımlandıktan sonra ithal edilen kölelerin azat edileceğinin belirtilmesine rağmen, bu bölgede işgücü ihtiyacı nedeniyle köle edinmeye ilgi artmıştır. Bu nedenle, İzmir bölgesinin verimli topraklarında yetiştirilen pamuk, tütün ve incir gibi ürünlerin kârlılığı, bu bölgede yeni kölelerin edinilmesi için önemli bir neden olmuştur. Aksoy'un İzmir bölgesindeki Afro-Türk nüfusunun varlığına dair tespit ettiği ikinci ana neden ise azatlı kölelerin Osmanlı devleti sınırları içinde hayatlarını özgür olarak nasıl devam ettirecekleri konusunda İzmir ve Aydın bölgesinin bir çözüm merkezi olarak Osmanlı hükümetince seçilmesidir. Aksoy, İzmir'in azatlı köleler için ana misafirhane bölgesi olarak görüldüğüne ve az sayıda da olsa bazı azatlı kölelere Aydın'ın çeşitli bölgelerinde toprak tahsis edildiğine dikkat çekmiştir.

Kitapta Batı Ege bölgesindeki Afro-Türk nüfusunun tarihi varlığını açıklamayı sağlayan bu iki temel neden detaylıca tartışıldıktan sonra, son olarak Afro-Türklerin bu bölgedeki bir başka varlık nedenine de dikkat çekilmiştir. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Müba-

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Ankara/Türkiye, zeynep.tekten@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3840-0056

delesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile ülkeye gelen Müslüman nüfusun içerisinde Afrikalı kölelerin de bulunduğunu belirten Aksoy, bu kişilerin İzmir'in çeşitli bölgelerine yerleştirildikleri ifade etmiştir. Bu mübadelede Afrika kökenli kişilerin Türkiye'ye gönderilmesinin altındaki neden, "hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde, Afrikalılar Türk/Müslüman olarak kabul edilmiştir" (Aksoy, 2019:141) şeklinde açıklanmıştır. Saha araştırması verilerini yorumlamayı sağlayacak literatür taramasından sonra araştırmasının verilerini değerlendiren Aksoy, İzmir çevresinde kırsalda ikamet eden Afro-Türklerin zaman içerisinde iş fırsatları nedeniyle iç göçle İzmir merkeze geldiklerini tespit etmiştir.

Afro-Türkler arasında kendi köklerini ve kimliklerini oluşturma ve kabul etme açısından farklılıklara da dikkat çekilen kitapta, ikinci kuşak Afro-Türklerin kendi köklerini, toplumda daha kolay yer edinmek amacıyla saklama çabaları vurgulanmıştır. Özellikle ikinci kuşakta görülen fakat tüm kuşaklarda az çok hissedilen bu eğilim, geçmişten gelen gelenek, giysi, oyun, masal ve müzik aletleri gibi folklorik unsurların yok olmaya terk edilmesidir. Fakat elbette ki Afro-Türkler, deri renkleri nedeniyle etnik kökenlerini gizleyememektedirler. Üçüncü kuşak kimlikleri ve kökenleri hakkında bazı konuları aydınlatmaya girişen kuşaktır. Dördüncü kuşak ise geniş toplumla entegrasyonun daha da arttığı, daha farklı yerlere göç edildiği ve hatta melezleşme ile ten renklerinin de açıldığı bir kuşak olmuştur.

Sahada yapılan görüşmeler, katılımcıların nereden geldikleri hakkındaki bilgilerinin çoğunlukla tahminden öte gitmediğini göstermektedir. Katılımcıların aile tarihleri ve kökleri hakkında konuşurken "kölelik" ile bir bağ kurmak istemedikleri gözlemlenmiştir. Kitapta, katılımcılar arasında temel olarak üç kültürel kimlik tanımı yapıldığı belirlenmiştir, bunlar; "Arap", "Zenci" ve "Afro-Türk"tür. Aksoy, Afro-Türk ifadesinin, yeni nesillerce tercih ettiğine dikkat çekmiştir. Yaşlıların ise kendilerini tanımlarken "Arap" ya da "Zenci" ifadelerine başvurdukları görülmüştür. Afro-Türk kullanımının "Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği" tarafından da tercih edildiği ve kullanımının bu dernek tarafından yaygınlaştırılmaya çalışıldığı belirtilmelidir. Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Afro-Türkler arasında ortak bir kimlik ve tarih anlatısı da oluşturmaya çalışmaktadır.

Yapılan saha araştırması sonucunda dikkat çekilen bir başka konu Afro-Türklerin maruz kaldığı ayrımcılığın boyutu ve niteliğidir. Aksoy, Türkiye'deki Afro-Türklerin Avrupa ve Amerika'daki gibi bir ırkçılığa maruz kalmadıklarını fakat yine de günlük hayatta sözlü taciz gibi davranışlarla karşılaşıldığını savunmuştur. "Arap" ve "Kara" olarak seslenilmeyi içeren bu sözlü tacizler ve bakışlar, özellikle büyük şehirlerde rastlanan sorunlardır. Bu tacizlerin sıklığını belirleyen önemli bir etkenin kentte ya da kırda yaşamak olduğunu söyleyen Aksoy, kırda kendi kominitelerinin içerisinde yaşayan Afro-Türklerin, bu davranışlara daha az maruz kaldıklarını fakat kentte yaşayanların daha sıklıkla ten rengi ayrımcılığını deneyimlediklerini belirtmektedir.

Kitapta İzmir'deki Afro-Türkler arasında kendilerine özgü geleneklerin sürdürülmesi ve ortak bir tarihi vurgulamak açısından önemli olan bir geleneğe, dana bayramına özel bir dikkat sarf edilmiştir. Dana Bayramının bir çeşit bahar bayramı olarak düşünülmesi mümkündür, bu bayram 2007 Mayıs ayından itibaren yeniden kutlanmaya başlanmıştır. Cemaat lideri olarak düşünülebilecek ve çoğunluğu kadın olan "godya"lar tarafından organize edilen bu şenlik, Afro-Türklerin Afrika'dan buraya taşıdıkları geleneklerin gün yüzüne çıktığı önemli bir alandır. Aksoy, bu kutlamaların bazı anlarında, Afrika dillerinin kalıntılarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Her ne kadar kutlamaların çeşitli ritüellerinde, mani gibi söylenen bu sözler kimse tarafından anlaşılmasa da, törensel olarak bu koşmalar ve şarkılar kullanılmaktadır. Ayrıca bu bayram sayesinde Afro-Türkler bir araya gelebilmekte ve kuşaklar arasında iletişim sağlanmaktadır.